

Rostou peníze na stromech?

Odvaha vykouzlit si pro část rozpočtu vlastní peníze nemusí vést k venezuelským koncům

Milion ve stokorunových bankovkách si v říjnu 1965 potězkaly plzeňské děti, které navštívily tamní Státní spořitelnu během Dne otevřených dveří FOTO ČTK

Myslím si, že je správné chovat se jako angažovaný občan a nenechávat politická témata na pospas pouze (často samozvaným) politologům či „angažovaným žurnalistům“. A tak i dnes se pustím na tenký led tématu hodně vzdáleného mému oboru, tedy molekulární imunologii.

Prakticky neustále čteme varování různých politiků, ekonomů a novinářů, že se neustálým zadlužováním náš stát řítí do záhuby, že na naši rozmarilost doplatí příští generace atd. Nedávno jsem si například všiml článku jednoho mediálně aktivního bankéře, který ve své kritice růstu státního dluhu upozorňoval, že „peníze nerostou na stromech“. Já bych mu ovšem trochu oponoval – myslím si totiž, že v určitém smyslu na stromech rostou.

Co dnes už neplatí

Je pozoruhodné, jak málo i vysoce vzdělaní lidé vědí o tom, co jsou peníze, kde se berou, jak fungují v dnešní společnosti. Zdá se, že velká většina lidí žije v představě, že platí jakýsi „zákon zachování peněz“, že když si někde stát půjčí, tak to musí vrátit a nakonec „nula od nuly pojde“. Téměř každý si také myslí, že banky hospodaří pouze s penězi střadatelů, kteří si je tam uložili, půjčují je různým investorům, kteří pak dluh splácejí s úroky, o něž se banka dělí s těmi střadateli.

To kdysi (v dobách „zlatého standardu“, kdy hodnota oběživa byla kryta zlatem vlastněným centrální bankou) asi víceméně platilo, ale už dávno to není pravda. Peníze se přece běžně vytvářejí „z ničeho“ na různých úrovních a různě regulovaným způsobem.

Naprostá většina bankovních investičních úvěrů je založena na „virtuálních“ penězích, které mají banky na základě licence centrální národní banky povoleno „vytvořit ze vzduchu“ a půjčovat je na úrok klientům. Tento virtuální dluh se pak umoňuje splátkami dlužníka, až nakonec zmizí a přibudou ty úroky.

Krom toho centrální banky průběžně vytvářejí peníze „ze vzduchu“ a dávají je do oběhu, aby byl dostatek oběživa (rozsah takového „tisknutí peněz“ souvisí samozřejmě s výkonností ekonomiky). Například v USA množství likvidních peněz vzrostlo během roku 2020 o 4,7 bilionu dolarů, tedy o 28 procent.

Pokud jde o to splácení našeho údajně hrozivého státního dluhu (mimořádně v relaci k HDP stále ještě jednoho z nejnižších v EU) – hodně lidí vystrašených některými politiky a novináři si představuje, že jednoho dne ti věřitelé bouchnou do stolu a řeknou našim vnukům „a do roka nám to musíte splatit“. A pak nastane ta některými zvěstovaná katastrofa. To je samozřejmě nesmysl – státní dluhy je možno „valit před sebou“, jejich reálná velikost se průběžně zmenšuje inflací a relativně i růstem HDP. Věřitelé („finanční trh“) jsou spokojeni s „věčným“ splácením úroků. Hlavní problém je tedy výše nákladů na tuto „obsluhu“ dluhu (výši splácených úroků), která u nás letos představuje asi 52 miliard Kč, tedy pouze něco přes tři procenta státního rozpočtu. Samotná výše českého státního dluhu je asi 43 procent HDP (průměr v EU je 91 procent, v Německu je to 70, v Číně 67, v USA 108 a v Japonsku 266 procent; naproti tomu Rusko nebo Kuba mají státní dluh jen asi 18 procent HDP, a Burundi krásných 15 procent). Pro srovnání uveďme, že výše soukromých úspor v Česku činí zhruba tři biliony korun (tedy asi 60krát více, než jsou roční splátky státního dluhu).

Moderní monetární teorie

Podívejme se v této souvislosti na to výše zmíněné „tisknutí peněz“, kulantněji nazývané kvantitativní uvolňování. Dobře vím, že jako argument proti tomuto makroekonomickému nástroji se uvádí, že může vést k vysoké inflaci – a la Venezuela. Ale fakt je, že k ničemu takovému nedošlo, když se tento finanční nástroj rozumně použil při řešení ekonomické krize z let 2008–2013. Nutno poznamenat, že někteří ekonomové se domnívají, že ono kvantitativní uvolňování tehdy sice nevedlo k všeobecné inflaci, ale mohlo by vést ke snížení hodnoty investičních nemovitostí. Nemyslím ovšem, že právě takový problém by příliš trápil 99 procent našich občanů.

O vysvětlení tohoto poněkud nečekaného bezinflačního výsledku při řešení ekonomické krize se pokouší kontroverzní, ale podle mého názoru velice zajímavá tzv. moderní monetární teorie (MMT). Když jsem se pokoušel zjistit, co si o této pozoruhodné ekonomické škole myslí někteří naši známí ekonomové, kupodivu jsem zjistil, že o tom neradi mluví, protože si nejsou jisti, jak to vlastně je...

MMT vede k závěru, že když si stát ve spolupráci s příslušnou centrální bankou „vykouzlí“ peníze na pokrytí části státního rozpočtu, může tyto peníze použít na financování svých výdajů ve vlastní měně, a nic hrozného se nestane. Samozřejmě je důležité, aby se to nepřehnal, protože pak by to skutečně vedlo k těm venezuelským koncům.

Zdá se mi, že jsme zbytečně opatrní, když tenhle nástroj nevyužíváme. Nevím, jaká by byla „bezpečná“ hranice, ale jistě i velmi opatrní makroekonomové by souhlasili, že třeba jedna miliarda by byla naprosto bezpečná (a přitom by její použití na nějaké sociální výdaje mohlo zachránit tisíce lidí); bezpečné by jistě bylo i každoroční „vytisknutí“ deseti, a řekl bych, že i 100 miliard (tedy cca 0,5, resp. pěti procent státního rozpočtu). A kolik užitečných projektů by se za to dalo realizovat...

Kouzelný proutek

Mnoha lidem tyhle úvahy připadají úplně scestné, zvláště proto, že stále žijí v již dávno neplatných představách o povaze a funkci peněz. Přitom praktické mimořádně úspěšné využití onoho kvantitativního uvolňování před deseti lety jasně ukazuje, že tento nástroj je dobře použitelný. Zřejmě ale existují obavy, že jeho využívání by se nelíbilo oněm věřitelským „finančním trhům“. Ty by asi mohly začít podezřívát stát, který by si je dovolil takto (třeba i jen velmi rozumně) používat, že se začíná chovat nezodpovědně, vydává se „venezuelskou“ inflační cestou, a potrestaly by jej zhoršením úrokových podmínek. O tom, že MMT není nějaký ekonomický nesmysl, svědčí, že mezi jeho zastánci bylo i několik potenciálních prezidentských kandidátů v USA.

Mám pocit, že rozumná aplikace závěrů MMT by mohla být až jakýmsi kouzelným proutkem při řešení některých našich chronických sociálních problémů (sociální bydlení, tragicky nízké důchody a minimální mzdy). Iracionální, ideologicky motivované odmítání takového nástroje by mi připadalo v pravém slova smyslu trestuhodné. Odmítání tohoto nástroje konzervativními ekonomy je motivováno obavou, že by mohl být nezodpovědnými politiky nadužíván, což by vedlo k těm „venezuelským“ koncům. To mi ale připadá stejně zpozdilé, jako třeba odmítání nějakého finančního daru z obavy, že bych ho mohl propít...

Jsem ostatně přesvědčen, že v blízké budoucnosti nás čekají mnohé radikální, doposud až nepředstavitelné ekonomicko-sociální změny; aplikace závěrů MMT, nebo třeba zavádění všeobecného nepodmíněného příjmu budou mezi nimi. Už se na to těším...

VÁCLAV HOŘEJŠÍ

molekulární biolog